

Əli Şirin Şükürlü

1 esse, 1 şeir

Filosofun qeydlərindən

1. İncəsənət və gerçəklik

(fəlsəfi esse)

İnsan bədii əsər oxuyarkən və ya incəsənət əsərlərini (film, tamaşa, təsviri sənət və s.) seyr edərkən nədən özünü gerçək obyektin iştirakçısı hesab edir - məsələn, insan hər hansı bir bədii filmi izləyərkən onun sujet xəttini təşkil edən hadisələrin yaradıcı təfəkkürün məhsulu (gerçək mövcud olmayan hadisələr) olduğunu dərk etdiyi halda, o, insanda həm də gerçək hadisə assosiasiyası yaradır? Yəni insan nə üçün həmin anda müəyyən emosiyalara qapılır, hadisələrin onların arzuladığı şəkildə baş verməsini arzulayır?

Elmi tədqiqat işimin istiqamətinə (elm fəlsəfəsi) uyğun olaraq subyekt-obyekt, yəni dərk edilən və dərk edən qarşılıqlı əlaqələri kontekstində qeyri-səlis çoxluqlar nəzəriyyəsinin (həmçinin qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsinin) fəlsəfəsini araşdırarkən məni çoxdan düşündürən bu məqam üzərində də dayanmaq qərarına gəldim. Subyekt-obyekt münasibətlərini fəlsəfi fikir tarixinə istinadən təsnifatlaşdırarkən yuxarıda qeyd etdiyim suala cavabım aşağıdakı şəkildə oldu:

Hegel dialektikasında Mütləq ideyanın inkişafı üç mərhələdən keçərək triada yaradır: Tezis antitezisə keçir və sonda sintezlə yekunlaşır. Mütləq ideya öz ilkin reallığının mövcud olduğu brinci mərhələdən (bu mərhələni filosof loqika adlandırır) ikinci mərhələyə keçib maddi dünyanı yaradəkən tezis mərhələsindən antitezis mərhələsinə keçir. Üçüncü mərhələdə isə Mütləq ideya antitezisdən (maddi aləmdən) yenidən ideal oblasta - insan şüuruna qayıdır və sintezlə yekunlaşma baş verir. Bu mərhələdə isə o, xüsusi forma alır - ya elmi biliyə, ya da incəsənətə çevrilir.

Bu kontekstdə K.Popperin epistemoloji baxışı da maraqlıdır: Reallıq üç dünyadan ibarətdir. Birinci dünya obyektiv mövcud olanların, ikinci dünya subyektin (empirik, rəsonal və s. dərk edilən və ya dərk edilməyən), üçüncü dünya elmi-yaradıcı fəaliyyətin (miflər, elmi nəzəriyyələr, incəsənət əsərləri və s.) yaratdığı dünyadır. Onun fikrincə (və hesab edirik tamamilə haqlıdır), hər üç dünya daimi vəhdət halındadır - üçüncü dünya yaratdığı obyektlər vasitəsilə birinci dünyanı dəyişdirib ikinci dünyaya uyğunlaşdırır.

İndi isə birbaşa sualın cavabına keçid əlaq:

Sual. İnsan bədii əsər oxuyarkən və ya incəsənət əsərlərini (film, tamaşa, təsviri sənət və s.) seyr edərkən nədən özünü gerçək obyektin iştirakçısı hesab edir - məsələn, insan hər hansı bir bədii filmi izləyərkən onun sujet xəttini

təşkil edən hadisələrin yaradıcı təfəkkürün məhsulu (gerçək mövcud olmayan hadisələr) olduğunu dərk etdiyi halda, o, insanda həm də gerçək hadisə assosiasiyası yaradır? (Yəni insan nə üçün həmin anda müəyyən emosiyalara qapılır, hadisələrin onların arzuladığı şəkildə baş verməsini arzulayır?)

Cavab. Məsələ ondadır ki, insan şüuru elə struktura malikdir ki, ehtimal olunan hər bir hadisənin gerçəkləşmə biləcəyinə onda bir inam mövcuddur, yəni o düşünür ki, ehtimal olunan hər bir hadisə baş verə bilər. Və yaxud o, inanır ki, baş verməsi mümkün olan hər bir hadisə ehtimal olundadır. Bu aspektdə onun düşüncəsi seyr etdiyi filmə təsvir olunan hadisələrin hansısa gerçək bir hadisənin (ya baş verən, ya da baş verəcək hadisənin) mövcudluğu barədə təsəvvürləri oyadır. Yəni onun şüurunun hansısa bir hissəsində filmə izləriyi hadisənin ya baş vermiş, ya da baş verəcək hansısa hadisənin təsviri olduğu barədə təsəvvürlər mövcuddur. Məhz filmdəki hadisənin gerçək mövcudluğu barədə yaranan bu təsəvvürlər onda film barədə "reallıq" assosiasiyasının yaranmasına səbəb olur.

Deməli, elmi biliklər və incəsənət əsərləri, doğrudan da, təsəvvürlərlə (subyekt) gerçək dünya (obyekt) arasında əlaqələr quran ən mükəmməl vasitələrdir. Sanki bu mərhələdə antitezisdən tezisə (Hegel) qayıdış baş verir və Popperin təbircə isə "üçüncü dünya birinci dünyanı dəyişdirib ikinci dünyaya uyğunlaşdırır".

2. Ədəbi suprematizm:

Monizm

*Kənd evimizdə yəndə də payız:
Ağaclarda payız, quşlarda payız.*

*Ağaclarda, həm də quşlarda zaman - nəyə dəyişib:
axı ağaclar daha çox tanıdır dəyişmələri.
(Bir də çiçəklər - onların öz zamanı
hamıdan fərqli; gündüz açib, axşam solanlar).*

*Nəyə dəyişib deyəsən: yox olub(r) yaşıllıq,
dayanıb bir mövcudolma, yerində başqası.
Yaşıl sarıya çevrilib(r) - eyni ağaclar deyilmə,
indirəngini dəyişən,
baş yaşıl hanı? - sanda gizlənib sadəcə.*

*Eyni cür dəyişmələr bildirir;
bütün ağaclar eyni ağacdır əslində,
Ümumidən qopub
tək-tək düşüblər torpağa
bir qədər fərqli formalarda.*

*İnsanlar da ağac kimidi elə,
heç kim inanmasa da,
mən dəqiq bilirəm; Bir olub
və ayrı düşüblər nə vaxtsa -
indirəngi Bir olan gizlənib
Hamının içində.*